

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA İPEK YOLU'NUN ORTA ASYA ÜLKELERİNİN JEOPOLİTİĞİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF SILK ROAD TO GEOPOLITICS OF CENTRAL ASIAN COUNTRIES IN THE
CONTEXT OF GLOBALIZATION

Dr. Öğr. Üyesi Filiz KUTLUAY TUTAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, flztutar@hotmail.com,
Niğde/Türkiye,.

Meram TATLI

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi, tatlimeram@gmail.com, Niğde/Türkiye.

ÖZET

Orta Asya, Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından 1492 yılına kadar süren çağın büyük siyasî yapılarını meydana getiren ve bu bölgede kurulan imparatorluklarla etkili bir güç olan, günümüzde Ortadoğu, Avrasya ve Avrupa'nın kültürel, dini, etnik ve siyasi çehresinin şekillenmesinde etkili olan tarihin önemli merkezlerinden biridir. Bu bölge Avrasyalı toplumların sahip olduğu değerlerle birlikte dünyanın en güçlü siyasi ve kültürel yapılarının ortaya çıktığı alan olmuştur. Kültürlerin zenginleşmesinde ve devletlerarası iletişimin sağlanmasındaki en büyük etkenlerden biri İpek Yolu'dur. İpek Yolu, Orta Asya coğrafyasına jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik açıdan birçok katkı sağlamıştır. Bu çalışmada, İpek Yolu'nun tarihsel oluşum süreçlerine yer verilmiş ve küreselleşme ile birlikte İpek Yolu'nun Orta Asya ülkelerinin jeopolitiğine etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İpek Yolu, Orta Asya, Küreselleşme.

ABSTRACT

Central Asia is one of the important centers of history, which has been an effective force with the empires established in this region, which formed the great political structures of the era which continued until the year 1492 from the collapse of the Roman Empire and which influenced the shaping of the cultural, religious, ethnic and political aspects of the Middle East, Eurasia and Europe. it is one. This region has been the area where the most powerful political and cultural structures of the world emerged with the values of the Eurasian societies. One of the most important factors in the enrichment of cultures and the provision of interstate communication is the Silk Road. The Silk Road has made many contributions to the geography of Central Asia from geopolitical, geoeconomic and geostrategic aspects. In this study, the historical formation processes of the Silk Road were discussed and the impact of the Silk Road on the geopolitics of the Central Asian countries was examined.

Key Words: Silk Road, Central Asia, Globalization.

1.GİRİŞ

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde Orta Asya, büyük ve güçlü imparatorlukların kurulduğu ve farklı medeniyetlerin doğuşuna ev sahipliği yapan bir bölge niteliğindedir. 3000 yıldan uzun bir süredir Asya ile Avrupa kıtaları arasında köprü olmuş ve jeostratejik açıdan önem arz etmiştir. Orta Asya, bölgede malların, fikirlerin ve insanların akışının yanı sıra acımasız ve yıkıcı savaşların yaşandığı bir bölge olmuştur. Orta Asya ülkeleri, Avrasya coğrafyasında sahip olduğu enerji kaynakları ve güçlü ekonomileri ile büyük önem arz etmektedir. Bu bölgeyi jeopolitik olarak zenginleştiren ve önemli kılan faktör ise İpek Yolu olmuştur. İpek Yolu, 1877'de Alman jeolog Ferdinand von Richthofen tarafından ortaya atılan bir terimdir. Aslında; Doğu, Güney ve Güneydoğu Asya'yı Akdeniz bölgesi, Kuzey Afrika ve Avrupa ile birleştiren geniş bir ticaret ağıdır. Bu yollar boyunca seyahat ve göç tarih öncesi zamanlara dayanmaktadır. En önemlisi Çin'i, Batı Asya ve Akdeniz bölgesi ile ilişkilendiren İpek Yolu, maddi mal ticareti ile birlikte, kültürel değişimin gerçekleşmesine neden olmuştur. Çok katmanlı ve kapsamlı bir kültürel ve iktisadi değişim sistemi olan İpek Yolu bu nedenle bugün küreselleşme dediğimiz olgunun öncül bir örneği

olmuştur. İpek Yolu ve Orta Asya, ulusal güvenlik amacıyla dünyanın süper güçleri için stratejik bölgedir. Tarihi İpek Yolu'nun tekrardan gündeme gelmesi ABD tarafından Afganistan ve Orta Asya'yı Avrupa ve Doğu Asya ile birleştirmeye yardımcı olacak şekilde önerilmiştir. Bu öneri Orta Asya'da var olan enerji kaynaklarının, doğu ve güney yönlerinden enerji nakil hatlarının inşası ile taşınarak gerçekleşecektir. Tarihsel İpek Yolu'nun hayata geçirilmesi, dört temel alanda ekonomik bağlantıyı teşvik edecektir: Ticaret ve Ulaştırma, İşletmeler, Bölgesel Enerji Piyasaları ile Gümrük ve Sınır Operasyonları gibi jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik oluşumların geliştirilmesi hedeflenmektedir. Tarihi İpek Yolu'nun yeniden gündeme getirilmesinin, Orta Asya'nın Avrasya'daki jeopolitik rolünü güçlendirmenin yanı sıra bölge içi ticarete de yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada; İpek Yolu'nun uluslararası alandaki yeri ile Orta Asya ülkeleri arasındaki etkileşimi kültürel, iktisadi, sosyal, siyasal vb. alanlarda artıran İpek Yolu'nun, Orta Asya ülkelerine jeopolitik etkisi incelenmiştir.

2. KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ

Küreselleşme kavramı 1960 yılında kullanılmaya başlanmış, 1980'li yıllarda çeşitli alanlarda kullanılmaya başlanmış, 1990'lı yıllara gelindiğinde ise üzerinde bilimsel incelemeler yapılan ve içinde bulunan zamanda, dünya üzerinde ortaya çıkan gelişmeleri anlamlandırmaya çalışan mütalaaların ana konusunu oluşturan bir olgu haline bürünmüştür (Atasoy, 2005: 128-129). Bu açıdan bakıldığında küreselleşme; eski uygarlıklar arasında belirsiz aralıklarla oluşan tarihi süreci kapsamaktadır (Kürkçü, 2013: 1). Küreselleşme, sosyal sistem boyutlarının büyümesi ve ülkeler arası bağlantıların karmaşıklığının artması olarak da görülmektedir. Bu nedenle, bazı açılardan küreselleşme, geçmiş, bugünü ve geleceği birbirine bağlayan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme, yalnızca bölgelerin, kültürlerin ve aktörlerin çeşitliliği açısından değil, aynı zamanda araştırmak için kullanılabilecek analitik yaklaşımların çeşitliliği açısından da çok geniş bir kavramdır. Küreselleşme, siyasal sürecin yerel, ulusal ve küresel olayların sürekli karşılıklı etkileşmesi anlamında hem genişlemesini hem de derinleşmesini vurgulamaktadır. Kavram büyük bir sistem olmakla birlikte bu sistemi oluşturan süreçlerle birlikte eş zamanlı olarak işlerlik göstermektedir. Ohmae'nin söylemi ile küreselleşme sınırsızlıkların var olduğu bir evrendir. Dolayısıyla hem hükümet ve ulusal sınırlar üzerine kurulmuş geleneksel sınırların yok olma olasılığını hem de zaman içerisinde yaşadığı coğrafyadan ayrılan insanların arasındaki ayrımların anlamlı ve zaman zaman anlamsız hale gelmesini sağlamaktadır. Küreselleşme, milletler arasında sınırlar üstü etkileşimin ilerlemesine bağlı olarak gelişmiştir. Kavram yerelleşme, bölgeselleşme ve çok kültürlülük ile bağımlı şekilde işlerlik göstermektedir (Heywood, 2016: 186-187). Küreselleşme kavramı farklı alanlarda bizzatıhi dünyanın bütünleşmesini anlatmak için kullanılmamalıdır. Bütünleşme, küreselleşmenin gerisinde yer alan bir kavramdır. Diyalektiğin terimleriyle tanımlayacak olursak, bütünleşme içerik, küreselleşme ise biçimdir (Savran, 2008: 103). Küreselleşme kuramı bu muhtevanın kati surette belirlenen sınırlar içinde kalması gerektiğini savunan, muhteva ve şeklini birleştiren bir kuramdır. Bu olgu, sosyal hayatın ve uluslararası sistemin birleştirici unsurlarının önemli derecede tekrardan oluşturulmasını sağlayan bir küresel dönüşüm mekanizmasıdır (Held ve McGrew, 2000: 7).

İşgalci ülkeler arasındaki çıkar ilişkileri, güç savaşları ve zengin yeraltı kaynaklarına sahip olma mücadelesi iki dünya savaşının yaşanmasına neden olmuştur. Bu savaşlar sonucunda uluslararası sistemde köklü değişim ve dönüşümler yaşanmış, dünya Doğu ve Batı bloklaşma sürecine girmiştir. Bu ikili bloklaşma faaliyeti ülkeler arasında ticari faaliyetlerin durmasına ve küreselleşme olgusunun yavaşlamasına neden olmuştur. Berlin Duvarı'nın ortadan kalkması küreselleşmenin yeniden hız kazanmasını sağlamıştır. İki kutuplu dünya sisteminde küreselleşmeye ayak uyduramayan Sovyet Bloğu ülkeleri çözümlenmeye başlamış ve 1990 yılında ise yıkılmıştır (Fındıkçı, 2006: 22). SSCB'nin yıkılması ile birlikte Orta Asya ülkeleri bağımsızlığını ilan etmiş ve uluslararası alana yeni aktör olarak eklenmeye çalışmışlardır. Tarihi İpek yolu istikameti

üzerinde yer alan ve dünya enerji kaynaklarının büyük bir bölümüne sahip Orta Asya, bu dönemde Çin, ABD ve Rusya gibi devletlerin güç ve çıkar sağlamak için mücadele ettiği bir alan olmuştur. Orta Asya, sahip olduğu ulaşım ve iletişim rotaları ile tarihin her döneminde önemli bir bölge olma özelliğini korumuş ve günümüzde de bu özellik halen devam etmektedir. Bölgesel güçlerin arasında tampon bölge olması Orta Asya'yı coğrafyasında daha da etkili hale getirmiştir. Çin- Afganistan ve Kuzey Kafkasya arasında konumlanması bölgeyi göç ve ticaret için doğrudan doğruya geçit alanı haline getirmiştir. Orta Asya bölgesi küreselleşmenin en çok yaşandığı bölge olarak değerlendirilmektedir. İpek Yolu'nun Orta Asya güzergâhı üzerinde yer alması küreselleşmenin etkisini artırmış ve gelişen teknolojisi ile bölgede etkisini göstermiştir. Bölge ülkelerinin bütünleşme çabası içerisinde iş birliği sağlaması küreselleşmenin etkisi olarak görülmektedir. Ülkeler arasında sağlanan ticari faaliyetler ve iş birliği ortak sorunların çözümüne yönelik çalışmalar olarak değerlendirilmiştir (Özdemir, 2006 174-176). Küreselleşmenin yaygınlaşması ile birlikte malların uluslararası alanda serbest dolaşımının kolaylaşması yabancı yatırımcıların ortaya çıkmasına neden olmuş ve iktisadi gelişmeyi bir adım öteye taşımıştır. Yer altı rezervleri bakımından verimli olan bölge, rezervlerin pazarlanmasında ve işletilmesinde çeşitli ülkelerle alım ve satım ağı kurmuştur. Orta Asya bölgesinde oluşan sorunlara çözüm amaçlı örgütler kurulmuş ve bu örgütler sayesinde iş birliği imkânı artırılmıştır. Orta Asya bölgesinde devletlerarasındaki karşılıklı tâbiyet, ülkelerin belirli sektörlerde ilerlemiş olmaları, bazı ülkelerin iktisadi anlamda gelişmemiş olması, uluslararası şirketlerin azlığı ve iktisadi yenilenmenin ortak problemler meydana getirmesi gibi unsurlar, bu ülkelerin işbirliği yapmalarını zaruri kılmıştır (Tanrısever, 2004: 353-358). Orta Asya'da yaşanan devletlerarasındaki birlik tarihsel geçmişin vermiş olduğu sosyal, dini ve kültürel bağlılığın bir gerekliliğidir. Bölgede oluşan sıkıntıların ortak nitelik taşıması, sorunların çözümlerinin de ortak olarak halledilmesini gerektirse de, bu gelişmeler ülkelerarası işbirliği ortamının doğmasına neden olmuştur. Bu işbirliği ile bölge ülkelerin sahip olduğu enerji rezervlerinin değeri artış göstereceği gibi, ikili ilişkiler ve kaynak paylaşımından oluşan sorunların çözümü için ön ayak olmuştur. Bunun en önemli özelliği ise tarihi İpek Yolu'nun yeniden işlerliğini kazandırması için oluşturulan projelerdir. Bölge için demir yolu, deniz yolu, hava yolu, karayolu ve boru hatları gibi bütün ulaştırma sistemlerini kapsayacak çok taraflı bir ulaşım seçeneği ön görülmüştür (Ovalı, 2008). İpek Yolu Orta Asya ülkeleri için stratejik bir öneme sahiptir. Küreselleşme ile birlikte değeri artan İpek Yolu uluslararası alanda sosyal, iktisadi, ticari ve kültürel alanda tekrardan canlanmaya başlamıştır. Dünya genelinde ülkelerin refah düzeyinin yükselmesi ile beraber artan enerji kullanım miktarı, 21.yy'da enerji kaynağı olan devletlerin stratejik önemini pekiştirirken, bu ülkelerin coğrafyalarındaki diğer devletlerin konumlarının da önem kazanmasını sağlamıştır. İpek Yolu boyunca yaşanan her gelişme Orta Asya ülkeleri ile etkileşimi artıracaktır. Bu yaklaşma, Orta Asya ülkelerinin uluslararası alanda aktör olarak yer almasını sağlayacaktır (Atasoy, 2012: 6).

3. JEOPOLİTİK AÇIDAN ORTA ASYA

1990 yılından itibaren uluslararası alanda yeni bir politik ve siyasî çerçeve oluşmaktadır. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle, yeni güç ilişkileri, çıkar çatışmaları, egemenlik arayışları ve siyasal aktörler siyasi atmosferin unsurları olarak görülmektedir. Uluslararası alandaki jeopolitik ve jeostratejik boşluklar, yeni sürecin iktidar ve güç ilişkilerinin odak noktası haline gelmiştir (Haase, 2008: 20-25). Bu oluşan yeni yapıda, hegemon güçler için Orta Asya coğrafyası çeşitli yönlerden dikkat çekmiştir. Jeopolitik anlamda, 19. yy. da Moskova'nın Hindistan'ı işgal etmesi ve İngilizlerin Rusya üzerinden siyasi faaliyette bulunması Orta Asya bölgesini ön plana çıkarırken, Soğuk Savaş ile birlikte bu bölge tüm özelliğini kaybetmiş ve savunmasız bir alan olarak görülmüştür. SSCB'nin sona ermesi ve bağımsızlıklarını ilan eden ülkelerin uluslararası arenaya katılmasıyla birlikte Orta Asya uluslararası alandaki konumuna yeniden yükselmiştir. 1843 yılında A. Von Humboldt sahayı farklı bir coğrafi bütün olarak tanımlamıştır. "Orta Asya" kelimesi, tıpkı "Orta Doğu" kelimesi gibi, 19. ve 20. yüzyıl coğrafi bilimcilerine has bölgesel alt bölünmeler ve Batılı düşünürler tarafından türetilmiş bir soyutlama olarak nitelendirilmiştir (Djalılı ve Kellner,

2000: 117-140). Bu kelime bölgede yaşayan milletlere göre farklılık göstermiştir. Tarihsel olarak Türklerin yaşadığı ve mücadele ettiği bir bölge olduğu için Türkistan adıyla anılmış, İslami kaynaklarda Maverâünnehir olarak adlandırılmıştır. Farsça da “Farârudan” veya “Varârud”, Yunanca da “Transoxina” (yani Trans-nehir alanı) adı verilmiştir (Amirahmadian, 2006: 1). Orta Asya kavramı, Rusların dışında Batı ülkeleri için uzun dönem ulaşılamayan coğrafi bir bölgeyi tanımlamakta kullanılmıştır (Kafkasyalı, 2012: 16). Orta Asya kelimesi coğrafi, dilbilimsel, kültürel ya da siyasî kriterlere göre sınırları büyük oranda farklılaşan bir coğrafi bütünü tarif etmektedir. Genel anlamda, 19. yy. da Rus coğrafya bilimcilerin aklında “Orta Asya” alanı, Avrasya kıtasının bir bölgesi olarak kabul edilmiştir. Orta Asya sınırları düşünürler tarafından farklı farklı tanımlanmıştır ve bu yüzden çoklu tanımlamalara sahiptir. Coğrafyacı ve doğu bilimci (şarkiyatçı) Rus generali Snesev (1865-1937) Orta Asya’nın; Türkistan, Hive, Buhara, Hindistan’ın kuzeyi, Kaşgarya (Çin Türkistanı’nda ya da Şinjang’da Kaşgar bölgesi), Belucistan, Pamirler, Doğu İran, Tibet, Afganistan’ı çevrelediğini ifade etmiştir (Djalılı ve Kellner, 2009: 30-35). Bu coğrafi bölge açık denizlere (Karadeniz’e ve Basra Körfezi’ne 2000 km) ve okyanuslara (Pasifik Okyanusu’na 5000 km) en uzak bölgedir. Orta Asya, farklı kökene ve geleneklere sahip medeniyetler için bir buluşma yeri olmuştur. 300’den fazla etnik insan Orta Asya’nın ortalama 57 milyon nüfusunu meydana getirmektedir. Bu bölge, gezginlerin, göçebelerin, fatihlerin ve tüccarların geçtiği bir yerdir. Orta Asya, demir, kurşun, çinko, kömür gibi çeşitli minerallerin birikimine ve modern sanayileşmiş dünyanın temel girdisi olan petrol ve doğal gaz da sahiptir (Kort, 2004: 2). Zengin yeraltı kaynakları ile birlikte yaygın iletişim ve ulaşım güzergâhları Orta Asya coğrafyasının jeo-iktisadi ve jeo-stratejik önemini artırmaktadır (Amirahmadian, 2006: 12). Tarih boyunca bu bölge, komşu ülkelerin bir buluşma noktası veya imparatorlukların merkezi, devletlerin kurulma yeri olmaktan çok medeniyetlerin bir basamağı olmuştur (Lloyd, 1997: 99). Tarihi ipek yolu olarak da adlandırılan coğrafya, Avrupa ile Pasifik arasında ticari ilişkileri kurarken aynı zaman da Arap, Asya ve Avrupa medeniyetleri arasındaki iktisadi ve ticari ilişkileri tesis etmektedir (Arı, 2010: 13). Orta Asya, dünya topraklarının aşağı yukarı yedide birini, ortalama sekiz milyon mil kareyi içermektedir. Günümüzde, çoğunluğu Müslüman olan Orta Asya’nın batısı, tarihî açıdan “Batı Türkistan” diye ifade edilen Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi eski SSCB’nin yeni bağımsız devletlerinden oluşmaktadır (Golden, 2011: 20). Orta Asya, Ortaçağ dünyasının büyük siyasî varlığını oluşturan ve bu bölge de kurulan ve gelişen büyük imparatorluklarla etkili bir güç olan, günümüzde Ortadoğu, Avrasya ve Avrupa ülkelerinin kültürel, sosyal ve siyasal görünüşünün şekillenmesinde rol üstlenen tarihin önemli merkezlerinden biridir. Başka bir deyişle Orta Asya, Avrasya’nın kalbi olma vasfına mukabildir (Golden, 2011: 13). Tarihsel olarak düşünce ve ilim alanında önemli atılımların gerçekleştiği bölgelerden biri olan Orta Asya, sosyo-iktisadi ve sosyo-politik bakımdan dünyada var olan sistemin dönüşümüne ve değişimine de doğrudan etki etmiş bir bölgedir. Küresel sistem içerisinde farklı bütünleşme ve iş birliği girişimlerinin yaşandığı ve önemli rekabet sahalarından biri olan Orta Asya’nın önemi, sadece coğrafi yerleşke ve var olan yer altı zenginlikleriyle sınırlandırılmamalıdır.

SSCB’nin sona ermesiyle beraber yeni uluslararası konjonktüre eklenme aşamasının güçlüklerini ağır biçimde yaşayan devletler ve milletler bu bölgede yer almaktadır. Uluslararası alanda bazı bölgeler hegemon devletlerin nüfuz mücadelesinin gösterildiği alan olmuştur. Nüfuz alanı haline getirebildiği takdirde gücü elinde bulunduran ve kontrol mekanizmasını artıran bölgelerden biri şüphesiz Orta Asya’dır. Stratejik bakımdan Orta Asya’ya egemen olmak, zaman zaman büyük amaçlara erişebilmek için araç olarak görülmüş, zaman zaman da hâkimiyet mücadelesinin amacı olarak görülmüştür (Kafkasyalı, 2012: 16). Küresel jeopolitik düzen, dünyada siyasî gücün dağılımını tarif etmektedir (Taylor, 1993: 33). Yeni bir jeopolitik yapının oluşma süreci, J. Rosenau’nun ifadesiyle uluslararası ilişkilerde karışıklıkların ortaya çıkması, bu etkileşimin sürdürülebilirliği, uluslararası sistemin farklılaşması ve şu anki düzensizliğin yeni bir düzene doğru yeniden örgütlenmesi ile ayırt edilmektedir. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte jeopolitik düzeninin ortadan kalkması Orta Asya için çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Çarlık

imparatorluğundan, Sovyetler Birliği'ne ilhak olmasıyla birlikte bölge uluslararası satranç tahtasında tekrardan aktör olmuştur. Uluslararası alana Orta Asya'nın geri dönüşü olağanüstü değerde bir olay olmuştur (Rosenau, 1990: 480). Orta Asya devletleri özel bir coğrafi konumda bulunmaktadırlar. Söz konusu devletler, İngiliz jeo-politikacı Halford Mackinder'in 1904 yılında yayınlanan ünlü çalışmasında "Tarihin Coğrafi Eksenini" olarak nitelendirdiği, çeşitli makalelerinde ise "Heartland", "Küresel Adanın" yaşam sahası olarak adlandırdığı alanının belirli bir bölümünü kapsamaktadır. Mackinder'e göre bu bölgeye hâkim olacak devlet uzun süre dünyanın kontrolünü elinde tutacaktır. Bu alan coğrafi olarak Avrasya kara kütesinin merkezinde yer almanın yanı sıra, binlerce yıllık medeniyetlerin ve Asya, Avrupa, Yakın Doğu arasında dini, iktisadi ve kültürel ticaretin tarihî yollarının kavşak noktasında bulunmaktadır. Çin ve Orta Doğu'ya yaslanan, Hint bölgesinin üzerinde yer alan ve Rusya'nın "yumuşak karnı" olarak adlandırılan Orta Asya bölgesi, Doğu ve Batı arasında coğrafi ve stratejik bir kavşak olarak nitelendirilmektedir (Mackinder, 1904: 421-425).

4. İPEK YOLU'NUN KRONOLOJİSİ

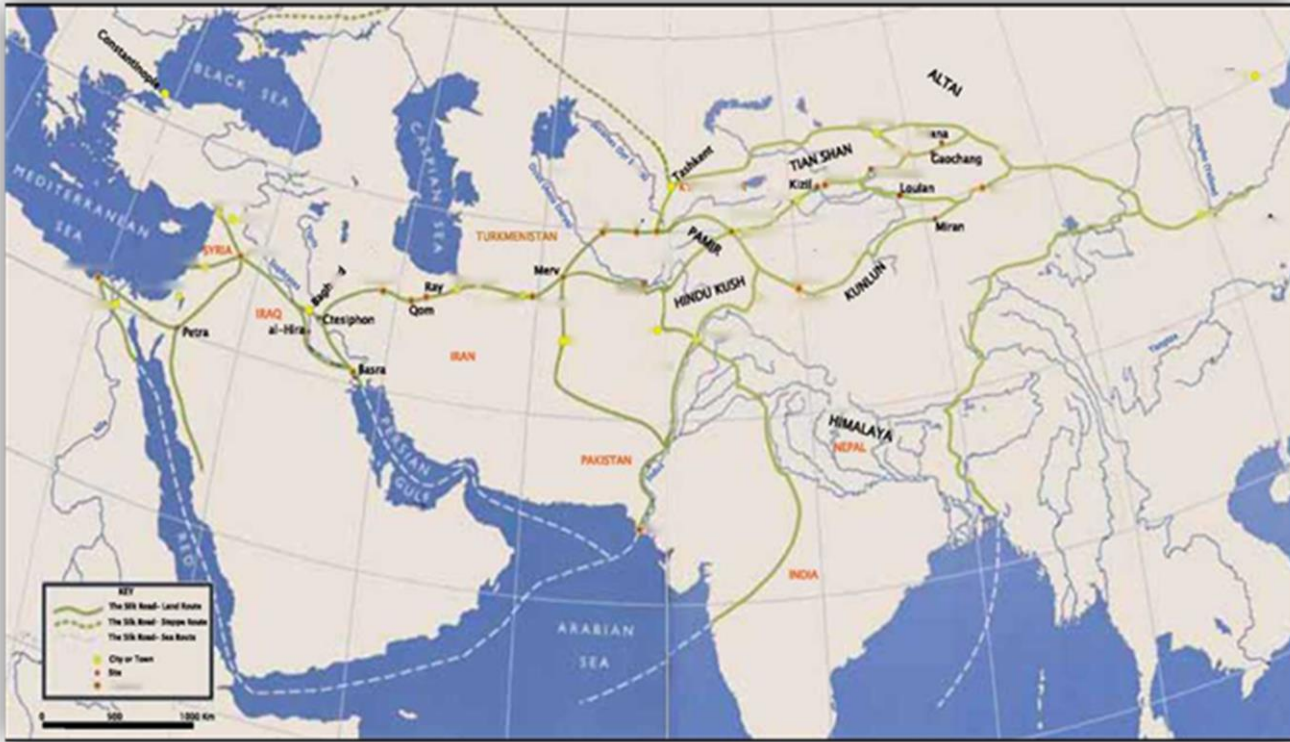
Beşeriyetin gelişimi uzun bir tarihi deneyime ve bu tarihi süreçte oluşan kültürel mirasa dayanmaktadır. Günümüzde Avrupa, modern uygarlığın temsilcisi olmakla birlikte, birçok uygarlığın mirasını da taşımaktadır. Orta Çağ'da aydınlanma ve ilerleme Rönesans Dönemi (yeniden doğuş) ile gerçekleşmiştir. Rönesans dönemi ile birlikte uluslararası alanda bilim ve kültürde değişimler yaşanmış, milletler ve medeniyetler arasındaki etkileşim artmıştır. Bu etkileşimin en önemli mekânı ise İpek Yolu adı verilen çok yönlü tarihi koridordur. Bu koridor Asya ile Avrupa arasında dünya tarihinin en önemli kesitine şahitlik etmiştir (Atasoy, 2010: 70). Genel anlamda dünya mirası düzeyinde İpek Yolu dışında hiçbir yol kültürlerin bu kadar geniş çapta karşılıklı tanınmasını ve zenginleşmesini sağlayamamıştır. İpek Yolu, Anadolu, Orta Doğu ve Asya gibi tarihin en görkemli uygarlıklarının geliştiği bir bölgedir. Dünya'nın tarihsel gelişimi neredeyse bu bölgede şekillenmiştir. Tarihsel gelişimin oluşmasında en önemli unsurlardan birisi tarihi yolların varlığıdır ve bu tarihi güzergâhların en önemlisi İpek Yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal, siyasal, kültürel ve iktisadi alanda insanlığa birçok katkısı olan İpek Yolu terimi ilk defa, Ferdinand Freiherr von Richthofen tarafından 1877 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Orta Çağ döneminde İpek Yolu, Çin'den Avrupa'ya, Hindistan'dan Ural ve Sibirya'ya kadar uzanan bir bölgede yaşayan yerleşik ve göçebe halkları, kabileleri içine alan bir yapıyı kapsamıştır. Orta Çağ döneminde İpek Yolu küresel öneme sahip olmuştur. İpek Yolu'nun tarihsel olarak en önemli özelliği ise halkların, devletlerin birbirini tanımasını sağlaması, iktisadi ve medeni ilişkilerin hayata geçirilmesinde önemli rol oynamasıdır (Kydyralı, 2016: 91). Çin'den başlayarak Akdeniz ve Anadolu üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan bu ticaret yolunun en önemli simgesi Çin'de üretilerek dünyaya yayılan "ipek dokumacılığı" olmuştur. İpek Yolu'na ismini veren bu ürün en fazla ithal ve ihraç edilen ürün olsa da farklı ürünler de İpek Yolu'nun pazar alışverişinde yer almıştır (Yıldızdağ, 2005: 1). İpek Yolu, imparatorluklar arası rekabet ortamı yaratmış ve ülkelerin bölge üzerinde siyasi mücadelelerin en çok yaşandığı alan olmuştur. Bölge üzerinde egemen olan imparatorluklar, Asya'nın güçlü devletleri konumuna yükselmişlerdir. İpek Yolu'ndaki güç mücadelesinin en önemli aktörleri Ruslar, Moğollar, Çinliler ve Türklerdir. Araplar ve Farslar da bölgede aktör olarak etkili olmak istemişse de Çin ve Orta Asya ülkeleri gibi etkin konuma yükselememişlerdir. Bölgede güçlü olan milletlerin İpek Yolu'na dayalı siyaseti ve politikaları olmuştur ve bu uygulamalar doğrultusunda güç mücadelesine girmişlerdir (Düğen, 2011: 48). İpek Yolu uluslararası alanda siyasi ve ekonomik dengelerin belirlendiği bir saha olarak görülmüştür. İpek Yolu, tarihte birçok ulusun arasında iletişimin gelişmesini hızlandıran bir nevi katalizör görevi yapmış, üzerinde bulunduğu coğrafyanın sosyal-iktisadi gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Bu yol sayesinde Doğu ve Batı'nın medeniyetleri ve kültürleri etkileşim ve karşılıklı paylaşım sürecinde kimliğini tahkimleştirmek ve bilincini geliştirme olanaklarını bulmuştur. Bu yol, insanların dünyaya bakış açılarını genişletmiş, kültürel temasları artırmış ve onları düzenli bir

platforma taşımıştır (Kydyralı, 2016: 91). Dolayısıyla, Avrasya'nın milletleri ile devletlerin, medeniyet bağlarıyla bağlandığı uluslararası bir yol ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş öncesi bölgesel olarak İpek Yolu üzerinde etkin olan Rusya, bu dönemde uyguladığı politikalar ile ticari ve iktisadi gelişimi azaltmış ve İpek Yolu'nun uluslararası alanda edilgen bir konuma dönüşmesine neden olmuştur. Rusların hâkimiyeti altında kalan bölgede siyasi, etnik ve dini yapılar zayıflamıştır (Kurat, 2010: 79). SSCB'nin ticari olarak serbestliğe izin vermemesi İpek Yolu'nu tekelleştirmiş ve dünyaya kapalı tek milletin kullanımına açık bir hale getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Çin'in uyguladığı politikalar ve sosyalist yapısı ile birlikte İpek Yolu tamamen etkisini ve önemini kaybetmiştir. İkinci Dünya Savaşının bitmesi ile birlikte SSCB'nin yıkılması, uluslararası alanda jeopolitik değişimlere ve dönüşümlere neden olmuştur. Uluslararası alanda bağımsızlıklarını ilan eden ülkeler var olan düzene eklenmeye çalışırken, Çin ise mevcut sosyalist yapısını değiştirmiş ve serbest piyasa politikalarıyla etkin bir güç konumuna yükselme çabası içerisine girmiştir. Bu değişimler tarihi İpek Yolu'nun tekrardan gündeme gelmesini sağlamıştır (Shirk, 2007: 19). İpek Yolu güzergahında konumlanan Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte yeni dönem başlamış ve alan üzerindeki devletlerarası hâkimiyet mücadelelerin başlamasına neden olmuştur. Bu bölgede yaşanan çok taraflı güç mücadeleleri İpek Yolu için yeni fırsatlar oluşturmıştır. Uluslararası alanda bir ulusun ve devletin varlığını sürdürebilmesinin en temel sütunlarından biri siyasi ve askeri alandaki güçleridir. Bu iki unsurun ekonomik güç olmadan gerçekleştirilebilmesi hemen hemen imkânsızdır. Bu nedenle, Orta Asya'da bulunan devletler İpek Yolu'na hâkim olabilmek için çaba göstermişlerdir (Yıldızdağ, 2005: 1). Globalleşme ile birlikte Asya'nın kapılarının uluslararası alana açılması İpek Yolu'nun yeniden gündeme gelmesini olanaklı hale getirmiş ve ülkelerin dikkatini çekmiştir. Bu ilgi kültür ve ticari miras bakımından önem kazanmaya başlamıştır. Uluslararası iktisadi faaliyetlerde önemli aktör olarak yükselen uzak doğu ülkeleri ile Çin'in üretim miktarları ve Orta Asya ülkelerinin uluslararası alana entegre olma çabaları İpek Yolu'na ilgiyi artırmıştır. İktisadi ve ticari anlamda İpek Yolu'nun yeniden gündeme gelmesi SSCB'nin yıkılma dönemi ile başlamıştır. Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin dünya pazarlarına ulaşabilmesi ve İpek Yolu üzerinde Doğu-Batı alışverişinin yeniden etkin hale getirilme düşüncesi, ilk olarak 1990 yılında SSCB Dışişleri Bakanı olan Eduard Shevardnadze tarafından, Vladivostok Uluslararası Konferansı'nda ileri sürülmüştür. Bu fikir Batı ve Doğu ülkeleri tarafından da büyük hayranlık uyandırmıştır. Sadece bir kervan yolu olan tarihi İpek Yolu'nun aksine bu yol iktisadi, hukuki, politik ve teknolojik sektörlerde gelişme göstermiş, Japon adalarından Batı Avrupa'ya kadar uzanan ve iki yönlü olarak malların, insanların ve bilgi kaynaklarının dolaşımını sağlayacak bir güzergâh olarak planlanmıştır.

4.1. İpek Yolu Ülkeleri

Tarihi dönemlerden günümüze kadar, Batı ülkeleri ile Çin arasında etkileşim ve iletişim sağlayan tek bir yolun olduğuna inanılmış ve bu yolun asırlarca değişmeden ticari yol olarak kullanıldığı düşünülmüştür. Hindistan, İran ve Asya ülkelerinden geçen ipek yolu, kervan ve ticaret yolu olarak tanınmıştır. Ayrıca Akdeniz'in doğu limanlarına kadar uzanan yol Batı ülkeleriyle ulaşım sağladığı görülmüştür. Tarihsel döneme ait bulguların yetersiz olması İpek Yolu hakkında net bilgiye ulaşılmasını güçlendirmiştir. Bu yol üzerinde yaşanan mücadeleler ve savaşlar tarihsel dönem içerisinde insanların ve malların ticaret ve ulaşımını engellemiştir (Toprak, 2008: 14). İpek Yolu, tarihi dönem içerisinde Asya ile Avrupa kıtası arasında oluşmuş ve binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip bir yoldur. Modern dünyanın öncüsü olan Avrupa ile eski dünyanın en köklü medeniyetlerinin yer aldığı Asya arasında sosyal, kültürel ve iktisadi etkileşim yüzyıllarca sürmüştür (Yıldızdağ, 2005: 1). Bu yol, Doğu ile Batı arasında en uzun ulaşım ağı niteliği taşımıştır. İpek Yolu, tek bir yol ile sınırlı kalmayıp zaman içinde yeni yolların bağlandığı ana güzergâh olmuştur (Pamuk, 2007: 126).

Kaynak: İpek Yolu Güzergahı)Waugh & Toner, 2013)

İpek Yolu konumu itibarıyla farklı alanlardan, farklı iklimlerin yaşandığı bölgelerden geçen yüzlerce kilometre yola sahip bir hat olduğu için her zaman diliminde birçok yol güzergâhı ile Batı ve Doğu'yu birbiri ile etkileşim içinde bulundurmıştır. İpek Yolu'nun geçtiği güzergâhlar tartışılrsa da insanoğlu için gelişim ve değişimin başlamasında önemli rolü olduğu varsayılmıştır (Yıldırım, 2013: 30). İpek Yolu üç esas hattan oluşmaktadır (Yıldızdağ, 2005: 13-14).

- Kuzey İpek Yolu, bozkır yolu olarak ta adlandırılmakla beraber ticaretin en yoğun şekilde yaşandığı güzergâh olarak bilinmektedir. Bu rota Çin ile Batı ülkeleri arasında tarihsel çağlarda çok kullanılmıştır. Bu yol eski Çin başkenti Xian'ı Lanzhou, Dunhuang, Turpan, Urumçi, ve Kaşgar eyaletlerinden başlayıp batıya doğru 2600 kilometre mesafeyi kapsamıştır. Bu rota Gansu, Shajiang ve Xinjiang'dan geçerek Orta Asya üzerinden geçerek güney yolu ile birleşmiştir. Bu yol ticaret karayolu olarak bilinmektedir.
- İpek ticareti ile tanınan yaklaşık 2 bin kilometre (1.243 mil) uzunluğundaki ticaret yolu, tarihçiler tarafından Güney İpek Yolu olarak adlandırılmıştır. İpek Yolu'na benzer şekilde, Güney İpek Yolu da Çin ve Batı arasındaki kültürel değişime büyük katkı sağlamıştır. Çin ülke sınırları içinden başlayan yol Kaşgar bölgesinde Batı ve Doğu rotası olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Batı rotası Sichuan Eyaleti'nden başlayıp, Ya'an Şehri, Maoniü (Hanyuan), Qiongzhusu (Xichang) üzerinden geçerek, Dali, Baoshan ve Tengchong yoluyla Myanmar'a kadar uzanmıştır ve buradan Orta Doğu coğrafyasına kadar gitmiştir. Doğu rotası ise, Chengdu'dan başlamış, Yibin, Zhaotong, Qujing'den geçmiş ve bugünkü Kırgızistan ile Orta yola eklenmiştir.
- Orta Yolu, Çin bölgesinden başlamış Kırgızistan topraklarına kadar ulaşmış buradan Merv ve Rey'e bölgesinden geçmiş daha sonra Tharan, Hamedan ile Fırat Nehri yönünde ilerleyerek Menbiç bölgesini geçtiği güzergâha eklemiş ve buradan Hatay'a ulaşmıştır.

İpek Yolu, Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan eski bir ticaret yolu ağı olarak bilinmektedir. Yüzyıllar boyunca bölgeler arasındaki kültürel etkileşimin merkezi olarak görülmüştür. İpek Yolu, öncelikle Doğu Asya ve Güneydoğu Asya'yı Doğu Afrika, Batı Asya ve Güney Avrupa ile birleştiren karasal rotaları ifade etmiştir.

5. İPEK YOLU'NUN ORTA ASYA ÜLKELERİNİN JEOPOLİTİĞİNE ETKİSİNİN GÜÇLÜ/ZAYIF YÖNLERİ

İpek yolu, yaklaşık olarak MÖ 200'lerde Doğu ve Batı ülkelerini birbirine bağlayan antik bir ticaret yolu olarak kurulmuştur. Çin'de üretilen ürünler tarihi yol vasıtasıyla Orta Asya'yı aşarak Hint kıtasına, İran'a, Anadolu'ya, Arap ülkelerine ve Avrupa'ya taşınmıştır. İpek yolundaki ticari faaliyetler çağlar boyunca sadece ürün ve eşyaların değil aynı zamanda yeni teknolojilerin, felsefi düşüncelerin, kültürlerin ve dinlerin de taşınmasını sağlamıştır. Bundan ötürü İpek yolu tarih boyunca siyasi, dini ve kültürel etkileşimin merkezi olmuştur. Tarihsel olarak incelendiğinde İpek Yolu, geçtiği ülkelere jeopolitik ve jeostratejik önem kazandırmanın yanı sıra ülkelerde gelişen olaylardan dolayı olumlu veya olumsuz yönde etkilenmiştir.

5.1.İpek Yolu'nun Orta Asya Ülkelerinin Jeopolitiğine Etkisi

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber uluslararası alanda değişen konjonktürün anlamlandırılması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bölgede oluşan durumun analizi ve değişen şartlara karşı oluşturulan stratejiler sadece jeopolitik yaklaşımlar kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Klasik manada jeopolitiğin tarihçesi emperyalist devletlerarasında rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı 1870'li yıllara dayansa da (Yeşiltaş ve Durgun, 2015: 13) jeopolitik, I. Dünya savaşı sonrası ayrı bir bilim çehresi kazanan ve çalışmalar yapılan bir mecradır (Sezgin ve Yılmaz, 1965: 4). Kavramı ilk olarak İsveçli siyasal coğrafyacı Rudolf Kjellen tarafından kullanılmıştır (İlhan, 1999: 14-15). Jeopolitik kavramının ad babası R. Kjellen olsa da (İlhan, 2003: 35) birçok düşünür tarafından farklı tanımları yapılmıştır. Esas itibarıyla ise kelime anlamı “arz politikası, dünya politikası” manasındadır (İlhan, 1999: 14-15). Bu kavramın yarattığı düşünce ortamı ve bilimsel içerik, farklı stratejilere ve rekabet tarzına yön vermektedir. Küreselleşen dünyada aktörler zaman içinde çok farklı değişkenlikler göstermekte ve değişkenliklerin sağlam zeminde değerlendirilmesi jeopolitik ile gerçekleşmektedir. Kavram insanoğlunu yaşadığı yer faktörü ile ilişkilendirmekte ve bu ilişkiselliği stratejiler bağlamında incelemektedir. Kavram, siyasi düzeyde aktörlerin gelişim ve değişimlerini güç ve çıkar ilişkiselliğini politik ve fiziki coğrafyayı esas alarak araştırma yapmaktadır (İlhan, 1971: 61). Jeopolitik; yerkürenin özelliklerini, evrensel değerler ve coğrafi yapısının özellikleri ile incelemekte, bölgesel ve uluslararası alanda politik ve güç ilişkisi ekseninde derinleştirmektedir. Günümüzde ve gelecekte çıkar ve güç ilişkisini coğrafi gücü temel alarak incelemekte, amaçları ve amaçlara ulaşma koşul ve aşamalarını belirlemektedir. Bu kavram, siyasi, politik, tarihi ve teknoloji gibi oluşumları zamanın şartlarına uygun şekilde analiz yaparak milli güç unsurlarının aktif bir şekilde üretilmesi, geliştirilmesi ve kullanılmasını sağlayacak milli stratejilerin belirlenmesi ve uluslararası politik faaliyetlerin işlevleştirilmesi sanatı ve bilimi olarak karşımıza çıkan bir disiplindir (Sandıklı, 2015: 25-26). Jeopolitik, bütün işlevselliği ile coğrafyanın etkinleştirilmesi ve etkin olarak kullanılmasının değerlendirilmesidir. Coğrafya üzerinde aktörleri karşılıklı olarak değerlendirir, siyasi düzeyde çıkar ve güç ilişkiselliği oluşturmaktadır. Herhangi bir coğrafyada yer alan aktörün gelişimini ve güvenliğini etkileyen stratejilerinin bilimsel zeminini oluşturmaktadır (İlhan, 1999: 20). Küreselleşme ile değişen uluslararası koşullar ülkelerin dünyada var olan statülerini de etkilemiştir. Doğu Bloğu'nun dağılmasıyla beraber bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkeleri uluslararası alana eklenme çabası içerisine girmişlerdir. Uluslararası alandaki bu varoluş mücadelesi iktisadi, kültürel, siyasi alanda bölge ülkelerini etkilemiştir. Tarihi İpek Yolu'nun merkezinde yer alan Orta Asya ülkeleri jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik açıdan hegemon güçlerin çıkarları için bir amaç olarak görülmüştür. Orta Asya, güçlü devletler olarak uluslararası alanda var olan Çin, Rusya ve Hindistan'ın yakın komşusu olması, İpek Yolu'nun ana güzergâhında yer alması ve Avrupa ile Orta Doğu'ya açılan kapı niteliği taşıması nedeniyle jeopolitik olarak önemli bir konumda yer almaktadır. Orta Asya'nın jeo-stratejik ve jeo-politik konumu Kuzey-Güney ve Batı-Doğu ticaret güzergâhlarının temelini oluşturmaktadır (Allwort, 2014).

Orta Asya, uluslararası alanda yükselen iki güç arasında tampon bölge konumundadır. Çin, Afganistan ve Kuzey Kafkasya arasında konumlanması bölgeyi insan ve mal dolaşımı için transit geçit sahası haline getirmektedir (Kazansev, 2008: 48-49). Dolayısıyla bölgeler arası güçler, bu coğrafyaya önemli nitelikler kazandırmıştır. Tarihsel zaman içinde sahip olduğu jeopolitik konumu ile dünyadaki sistem içerisinde her zaman önemli bölgelerden birisi olmuştur. Küresel ve bölgesel strateji politikaların yürütüldüğü rekabet alanı haline gelmiştir. Orta Asya, Asya ile Avrupa arasındaki ekonomik ve ticari bağlantıyı kurmakta ve tarihi ipek yolu aracılığıyla Avrupa ile Pasifik arasında bu bağlantıları geliştirmektedir (Nakip, 2012: 5). Orta Asya, tarih boyunca doğu - batı ve kuzey-güney yönleri arasında bağlantı kurmuştur. Geçmişten günümüze dek ticaret ve ulaşım yolları bu bölgeden geçmektedir. Dolayısıyla kavimlerin, göçleri esnasında geçiş güzergâhlarında karşılaştıkları bir kapıdır. Bölgeyi hakimiyeti altına almak için çaba gösteren sayısız uygarlık olmuştur. Bunların her biri “Orta Asya” kimliğinin oluşumunda katkıda bulunmuş ve bugünkü Orta Asya mozaığının temellerini oluşturmuşlardır. Orta Asya, uluslararası stratejilerde hem rekabet sahası ve nüfuz mücadele alanı hem de bölgelerarası işbirliğinin ve bütünleşmenin merkezi konumundadır. Bölgenin ayrıcalıklı ve belirleyici özelliği, asırlarca uluslararası sistemin işleyişini belirleyebilme gücüne sahip imparatorluklara ev sahipliği yapmasıdır. Uluslararası alanda temel çatışma eksenini Doğu-Batı arasında Doğu’yu temsil etmekte ve çok önemli dönüşüm ve değişimlere zorlanmasına rağmen kendi zihniyetini asla değiştirmeyen bir bölge olarak tanınmaktadır. Uluslararası sistemde tanımlanan güç ve zihniyet yapıları Orta Asya’da vücut bularak pratik ve teorik alt yapıyı meydana getirmiştir (Kafkasyalı, 2012: 17).

- Orta Asya jeopolitiğinde İpek Yolu ticari, iktisadi, dini, kültürel ve siyasi ilişkiler açısından Doğu-Batı arasında önemli bir rol üstlenmiştir. Çin’den başlayıp Orta Asya’nın farklı bölgelerinden geçerek Doğu ve Avrupa bölgelerine ulaşarak giden bu yol, hem iktisadi faaliyetlerin gelişmesini sağlamış hem de Asya ve Avrupa arasında bilgi alışverişinin gerçekleşmesine neden olmuştur. İpek Yolu, Avrasya milletleri ile büyük devletlerin medeniyet bağı ile bağlandığı uluslararası büyük bir yol olarak görülmüştür. İpek Yolu zaman içerisinde sahip olduğu iktisadi gelişimi ile farklı devletlerarasındaki ticaretin tek yolu olmuştur. Tarihsel olarak İpek Yolu üzerinde misyonerler, esnaflar, gezginler seyahat ve alışveriş yaparak alanda uluslararası ilişkilere yeni bir boyut kazandırmışlardır. Bu yol sadece ticari etkileşimi değil ülkeler ve insanlar arasındaki kültürel etkileşimi, teknik bilgiyi, dini inançlar arasındaki ilişkileri oluşturmuş, kıymetli olguların birbirine olan tesirini kuvvetlendirip kültürlerin çeşitlenmesine ve dinlerin yayılmasına katkı sağlamıştır. İpek Yolu sayesinde Asya ve Avrupa arasında iktisadi ilişkiler gelişmiş, dünyanın farklı ülkelerinden çok pahalı ve değerli egzotik malların alışverişi yapılmaya başlamıştır (Aldabek, 2002:
- İpek Yolu yüzyıllarca doğunun bilgeliğini, ilmini, batının zenginliğine ve pratikliğine taşımıştır. Denize kıyısı olmayan ve İpek Yolu aracılığıyla uluslararası alana açılan Orta Asya ise, tarihin belli dönemlerinde dünya sahasına kapalı kalmıştır. 18. yüzyılda bölgede bölünmüşlük, iç kavgaların yaşanması, aynı zamanda güneyden İngiliz İmparatorluğu’nun yayılmacı politikası ve kuzeyden Rus Çarlığının izlediği siyaset Orta Asya’nın dünyadaki gelişmelerden soyutlanmasına sebep olmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğinde Rus Çarlık yönetiminin uyguladığı yalnızlaştırma politikası ise Orta Asya bölgesinin uluslararası arenada yer almasını engellemiştir. Bölgenin Rus hâkimiyetinin etki altına girmesinden sonra ve devam eden SSCB yönetiminde başkent merkezli bir ulaşım alt yapı hizmeti verilmiştir. İpek yolu, bütün ulaşım ağlarını birbirleriyle birleştirmiş, bölge ülkelerini küresel bir pazar rotasına sokmuştur (Ayan, 2016: 1). Globalleşme, Asya’nın kapılarını uluslararası alana açarak İpek Yolu’na yeniden hayranlık duyulmasına neden olmuştur. Bu hayranlık kültür ve ticari bakımından önem kazanmaya başlamıştır. Orta Asya’ya hâkim olmak amacıyla kurulan her devlet, dünya uygarlık merkezlerini iktisadi, askeri, siyasal ve kültürel bakımdan doğrudan etkileme fırsatını elinde bulundurmıştır. Enerji bakımından zengin ve İpek Yolu üzerinde bulunmasından dolayı Orta Asya bir mücadele alanı haline gelmiştir. Sovyetlerin yıkılmasından sonra bölge güç

mücadelesinin yaşandığı bir bölge olmuş, tehdit altında kalan ve statü sorunu yaşayan bir sahaya dönüşmüştür (Kafkasyalı, 2012: 16). Küreselleşen dünyada enerji kaynaklarının ve doğal kaynakların uluslararası pazarlara yönlendirildiği asıl bölge Orta Asya'dır. Dünyada enerji tüketiminde ki en hızlı büyüme Çin ve Hindistan'dan gelmektedir. Avrupa ülkeleri doğal gaz ve petrol ihtiyacını Orta Asya'dan ithal edeceği enerji kaynaklarına muhtaçtır. Bu bakımdan Asya'nın orta bölgelerinden Avrupa'nın Batısına doğru enerji akımının geçeceği alanların jeopolitik ve jeostratejik değeri artmaktadır. Orta Asya küreselleşen dünya ile birlikte gelişen yeni sektörlerin ihtiyaç duyduğu malların ihracı konusunda lojistik faaliyetleri ile öne çıkmaktadır. Ayrıca enerji transiti bölge ülkelerin refahını artırmakta ve dış ticaret olarak gelişmesini sağlamaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Orta Asya ülkelerinden Avrupa'ya kadar şekillenen ticari yolların oluşması bölge ülkelerinin uluslararası alana eklemlenmesini sağlamış ve hegemon güçlerin hâkimiyeti içerisinde yer alan dinamik bir bölge olma özelliğine sahip olmuştur (Yıldırım, 2010: 319-320). Orta Asya, 2000 yılından itibaren uluslararası alanda var olan devletlerin enerji üretim merkezlerinden birisi olmuştur. Bölgede yer alan Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Özbekistan sahip olduğu enerji kaynakları ile önem kazanmıştır. Dünyada birçok ülke Orta Asya ülkeleri ile enerji anlaşmaları imzalayarak ticaretlerini arttırmaktadır. İpek Yolu'nun vermiş olduğu avantajları değerlendiren bölge ülkeleri bir bakıma enerji nakilleri ile bu ticaret yoluna tekrardan hayat kazandırmışlardır (Demirler, 2015: 103).

5.2. İpek Yolu'nun Orta Asya Ülkelerinin Jeopolitiği Üzerindeki Güçlü ve Zayıf Yönlerinin Analizi

Soğuk Savaşın bitmesi ve SSCB'nin dağılmasıyla uluslararası sistem değişmiş ve Orta Asya coğrafyası jeopolitik ve jeostratejik açıdan önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönem bölgede bağımsız devletlerin uluslararası arenada yenini alma çabaları ve mücadeleleri ile sonuçlanmıştır. Tarihsel olarak incelendiğinde bu bölge İpek Yolu'nun geçtiği güzergâh üzerinde yer almaktadır ve günümüzde de bu önemini hale korumaktadır. SSCB'den ayrılıp bağımsızlığını ilan eden Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan günümüzde gelişmekte olan ülkeler sıralamasında yerini almıştır (Aldabek, 2002: 1). Ülkelerin genel profili incelendiğinde yer altı kaynakları bakımından zengin olduğu görülmekte ve ulaşım güzergâhları üzerinde bulunmaktadır. Fakat iktisadi ve ticari faaliyetlerin yetersizliği ve teknolojiye yoksun olunması ülkelerin uluslararası küresel pazara katılmasını engellemektedir. Bölgenin bir diğer aktörü olan Afganistan ise son zamanlarda yaşadığı terör sorunları nedeniyle toparlanamamış ve bölgede istikrarsızlığa neden olmuştur. Bölgede yer alan insan kaynağı ve gelişen teknolojik alt yapısı açısından Çin'in varlığı bölge ülkelerine tedarik konusunda güvence oluşturmaktadır. Orta Asya coğrafyasında bulunan ülkelerin Avrupa'nın ihtiyacı olan gereksinimleri barındırması bir avantaj oluşturmaktadır. Orta Asya coğrafyasında yapılacak herhangi bir yatırım ve gümrük anlaşması hem iktisadi hem siyasi hem de sosyal alanda bölgesel gelişimi sağlayacaktır. Bundan dolayı bölgede ticari faaliyetlerin yürütülmesi, iş birliği olanaklarının artması ve lojistik yolların oluşturulması bölgesel bütünleşmeyi artıracak ve kalkınma sürecinin hızlanmasına neden olacaktır. İpek Yolu'nun yenilikçi ulaşım yapıları ile tekrardan kullanılabilir hale getirilmesi bölge için önem arz etmektedir. İpek Yolu, açıkça tanımlanmış bir karayolu ya da otoyol anlamına gelmemektedir, aksine, tüm Orta Asya'ya dağılmış ticaret yollarını ve merkezleri belirtmektedir. İstanbul'dan, Çin'in başkenti Chang'an'a (Xi'an) Antakya, Şam, Aşgabat, Buhara, Semerkand, Fergana Vadisi ve Kaşgar'a kadar ulaşan önemli bir destinasyondur. İpek Yolu üzerindeki bütün bu şehirler tarihte uluslararası ticaret, bilim ve sanat merkezi olmuştur (Birdişli ve Ağır, 2016: 183-184).

İpek Yolu'nun tarihsel dönemden günümüze sağladığı bölge için güçlü yanları:

- Avrupa ve Çin arasındaki pazar alışverişi, iki kıta arasında yer alan ülkelerin iktisadi, sosyal vb. alanlarda kalkınmasında kilit niteliği taşımıştır. Bölgede yer alan devletlerin uluslararası alana eklemlenmesini kolaylaştırmış ve küresel alanla bütünleşme imkânı sağlamıştır.

- İpek Yolu, ulaştırma altyapısıyla bölge ülkeleri farklı ülkeler ile ticari ve iktisadi faaliyette bulunmalarını sağlamıştır.
- Bölgedeki güçlü ülkelerin ticaretinin gelişmesiyle birlikte iktisadi bütünleşmenin sağlanması açısından lojistik ağlar geliştirilmiş ve bölgeye yatırımlar artmıştır.
- Bu yol sadece ticari etkileşimi değil ülkeler ve insanlar arasındaki kültürel ilişkileri, teknoloji, dini inançlar arasındaki ilişkileri kurup, değerli metaların birbirine olan etkisini güçlendirip kültürlerin zenginleşmesine ve dinlerin yayılmasına katkı sağlamıştır.
- İpek Yolu sayesinde Asya ve Avrupa arasında iktisadi ilişkiler gelişmiş, dünyanın farklı ülkelerinden çok pahalı ve değerli egzotik malların alışverişi yapılmaya başlamıştır.
- İpek Yolu yüzyıllarca doğunun bilgeliğini, ilmini, batının zenginliğine ve pratikliğine taşımıştır.
- Bu yol, bölgede istikrarı bozan ve güvensizliğe neden olan Afganistan'da düzenin yeniden oluşturulması ve bölgede ticari faaliyetlerin devamı için fırsat oluşturmuştur.
- İpek Yolu, bu coğrafyada hayatlarını devam ettiren insanlar arasındaki dini, kültürel ve ticari faaliyetlerin yanı sıra güçlü medeniyetler kurulmasının ötesinde, binlerce yıldan günümüze dek bölgede yaşayan farklı kültürlerin, dinlerin ve toplulukların da izlerini taşımakta ve tartışılmaz şekilde kültürel ve tarihsel zenginlik sunmuştur.
- Küreselleşme olgusuyla beraber İpek Yolu sadece karayolu ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda denizyolu, demiryolu ve havayolu gibi yeni projeler ile gündeme gelmekte ve bu coğrafyada yer alan ülkeler arasında karşılıklı iktisadi, ticari, kültürel ve siyasi etkileşimleri artırmıştır.
- İpek Yolu güzergâhı üzerinde yer alan Orta Asya, hem enerji arzı hem de tüketici pazarı için Batı için bakir pazar niteliği kazanmıştır.
- Günümüzde, "Tarihi İpek Yolu", tekrar Çin ile Avrupa arasındaki jeopolitik ve stratejik ağa olan uluslararası ilginin, Rusya, Hindistan ve Türkiye üzerinden yeniden yükselişini temsil etmektedir. Ayrıca, bu yol Avrasya'da dâhil olarak uygarlık etkileşiminin adı olarak algılanmıştır.

İpek Yolu'nun tarihsel dönemden günümüze sağladığı bölge için zayıf yanları:

- Orta Asya ülkelerinin, Sovyet döneminden miras kalan ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar bölgede güvenlik sorunlarının oluşmasına neden olmuş ve ülkeler bu sorunun üstesinden gelmek için işbirliğine ihtiyaç duymuşlardır. Bu istikrarsız durum bölgede güvenlik zafiyeti oluşturmuş ve ticari pazarı olumsuz yönde etkilemiştir.
- Orta Asya, küresel ekonomi ve alternatif enerji kaynakları arayan, Çin ve Hindistan gibi rotaları transfer eden ülkeler için cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu nedenle Orta Asya, Sovyet sonrası dönemde kaçınılmaz bir şekilde küresel ve bölgesel rekabetin merkezinde yer almıştır. Buda İpek Yolu üzerinde güç ve çıkar mücadelelerinin yaşanmasına neden olmuş ve ticari faaliyeti olumsuz etkilemiştir.
- Orta Asya ülkeleri ayrıca sosyo-ekonomik ve politik yapılarını ve ulusal egemenliğini geliştirmek için bölge dışından bile yeni ortaklar bulmaya çalışmıştır. Ancak bu durum bölgede bütünselliği bozmuş ve ülkeler arasında sorunlar oluşturmuştur.

Tarihi İpek Yolu, SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte uluslararası ticaretin izole edildiği uzun bir dönemi mazide bırakmıştır. Yeni dönem iktisadi, sosyal ve politik farklılıkları da beraberinde getirmiştir. İpek Yolu, milletlerin egemenliklerini elde etmeleriyle beraber, milli bilinci aktifleştirmiş her millet gibi tarihi kazanımlarını ve hükümlerliklerini hatırlatmıştır. Orta Asya ülkeleriyle beraber diğer büyük güçler de SSCB'den ayrılan bu yeni devletlerin coğrafyası için, İpek Yolu'nun yeniden etkinleştirilmesi projelerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Her ne kadar 1990 öncesine nispeten Tarihi İpek Yolu'nun etkinleştirilmesi daha kolay gibi görünse de tarihsel olarak yaşanan büyük yenilikler, Tarihi İpek Yolu'nun şartlarını fazlasıyla değiştirmiştir. Geriye dönüş için aynı büyüklükte değişimlerin yaşanması gerekmektedir. Tarihi referansların ışığında Orta Asya, bir bütünlük içerisinde, günün koşullarına uygun, geleceğe dönük büyük proje ve

planlarla değerlendirilmelidir çünkü Orta Asya, Tarihi İpek Yolu'ndan daha büyük bir öneme sahiptir (Düğer, 2011: 48).

6. SONUÇ

İpek Yolu, tarihi çağların en önemli ticari, kültürel, dinsel ve iktisadi paylaşımlarının yaşandığı etkileşim alanı olarak tanımlanmaktadır. Doğu-Batı arasındaki ticaret yollarının varlığı medeniyetlerin oluşumuna ve gelişmesine tanıklık etmiştir. Tarihte ticari amaçlı kullanılan bu yol, etkileri bakımından sosyal ve siyasi iletişimlerin de temelini atmıştır.

İpek Yolu, asırlarca çeşitli malları Avrupa ülkelerine taşıdığı gibi, Batının kültürünü getirmiş Doğu'nun medeniyetini etkilemiştir. Jeopolitik olarak Orta Asya, tarihi İpek Yolu'nun geçtiği güzergâhta bulunan ve enerji rezervleri ile önem arz eden bir bölge konumundadır. İpek Yolu'nun bu bölgede yer alması yaşayan halkın kültürlerinin zenginleşmesine ve iktisadi anlamda kalkınmasına sebep olmuştur. Türklerin tarihinde, yaşadığı coğrafyalarda ve kültürlerinde İpek Yolu'nun bambaşka yeri ve önemi vardır. Orta Asya'da kıtaları birbirine bağlayan tek ulaşım yolu olan İpek Yolu, bölge devletlerini birbirine yakınlaştırmış, iktisadi olarak gelişimi sağlamış, ticari olarak malların ulaşımını kolaylaştırmış ve büyük medeniyet merkezlerinin kurulmasına neden olmuştur. Çin'den başlayarak Orta Asya ve Kafkas bölgesinden Batı ülkelerine ulaşan İpek Yolu geçtiği ülkelerdeki dönemin hükümetlerine ve halklarına kültürel, sosyal ve iktisadi zenginlik katmıştır. İpek yolu kültür ve tarih bakımından dünyanın en zengin miraslarından birisidir. Bu mirasın gelişmesinde birçok millet ve medeniyet katkı sağlamıştır. Bu yol dünyaya medeniyetleri ve kültürleri açan ve büyük bir iletişim meydana getiren bir yoldur. Dünyanın en önemli gelişmeleri ve mücadeleleri bu yolda meydana gelmiştir. Günümüzde dünya tarihini anlamanın, medeniyetleri analiz etmenin ve kültür tarihini öğrenmenin yolu ipek yolundan geçmektedir. Orta Asya'daki iktisadi değerlerin uluslararası alana sunulması açısından da ipek yolu dünyanın cazibe merkezinde yer almaktadır. İpek yolundan dünyada herkes kendisine bir etkileşim alanı çıkarabilir. Özellikle SSCB'nin sona ermesiyle birlikte önemini kaybeden ticari ve kültürel yol, Orta Asya'da ve Kafkasya'da ki enerji kaynaklarının bulunması ve jeopolitik öneminin artması dünya ve bölge ülkelerinin dikkatlerini tekrardan bu bölgeye yoğunlaştırmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, tarihte Batı ve Doğu arasında ticari etkileşimleri sağlayan İpek Yolu'nun haritasından, günümüz dünyasında yeni doğal gaz boru hatları, petrol, demir yolu ve kara yolunun gelecekteki projelerini görmek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aldabek, N. A. (2002), "Ulu İpek Yolu ve Günümüzde Orta Asya Entegrasyon Safhaları". (http://www.ekonomi.gov.tr/upload/35F3C000-D8D3-8566-45207636CF84F490/Nurjamal_Aldabek.doc (erişim: 11.02.2019).
- Allworth, E., (2014). "History of Central Asia". <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/102315/history-of-Central-Asia/73536/Reunification>. (05.02.2019).
- Amirahmadian, B., (2006). "Formation of New Geo-strategic Realm in Asia" (in Persian), Central Asia and the Caucasus Review, No. 52, 14s. <http://arz-e-pak.com/documents/ebooks/CentralAsiaImportance.pdf>.
- Arı, T., (2010). "Orta Asya Ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine", MKM Yayıncılık, Bursa, 506s.
- Atasoy, F. (2005). "Küreselleşme ve Milliyetçilik", Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Atasoy, F. (2010), "Küreselleşme Çağında Yeniden İpek Yolu", Bir Kültür Koridoru Olarak İpek Yolu Sempozyumu UNESCO TMK-Kültür ve Turizm Bakanlığı, Antalya.
- Atasoy, F. (2012), "Doğa, Kültür ve Tarih Turizminin Birliğe Katkısı "İpek Yolu Üzerinde Türklüğün Kendisini Keşfi"", Türk Ocakları Genel Merkezi "Dilde Fikirde İşte Birlik Sempozyumu", Milli Kütüphane Konferans Salonu, Ankara.

- Ayan, E. (2016). “Yeni İpek Yolu Stratejileri Ve Trans- Avrasya Güvenlik Sistemleri”, Tarih ve Gelecek Dergisi,2(3), ss.9-24.
- Birdişli, F & Ağır, O. (2016). “Security Problems Of The Sılk Road Belt In The Context Of Kırgız And Uzbek Dispute”, IV. Avrasya Sosyal Bilimler Sempozyumu Tarihten Günümüze “İpek Yolu” Algısı: Yaklaşımlar ve Yeni Arayışlar, Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, ss.183-191.
- Demirler, M. (2015). “Tarihi İpek Yolunun Yeniden Canlandırılması ve Türkiye Ekonomisine Etkisi”. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Tokat.
- Djalılı, M.-R. & Kellner, T., (2000). “Moyen-Orient, Caucase et Asie Centrale: des concepts geopolitiques a construire et h reconstruire?” Central Asian Survey, vol. 19, ss. 117-140.
- Djalılı, M.-R. & Kellner, T., (2009). “Yeni Orta Asya Jeopolitiği”, (Çev.: R. Uzmen) Bilge Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Düğen, T. (2011), “21. Yüzyılda İpek Yolu”, 21. YÜZYIL Dergisi, 11(35), ss.46-60.
- Fındıkçı, A. (2006). “Dünya Ekonomisi Küreselleşmenin Neresinde?”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 3(9), ss. 21-49.
- Golden, P. B., (2011). “Central Asia in World History”, Oxford University Press, New York.
- Haase, S., (2008). “Central Asia: A Study of History, Society, Culture and its Affects on the Current Political and Economic Ideologies of Today’s Leaders”, Hawaii Pacific University, Diplomacy and Military Studies, Hawaii.
- Held, D. & McGrew, A. (2000). “The Great Globalization Debate: An Introduction”, The Global Transformations Reader, Cambridge: Polity Press.
- Heywood, A. (2006). “Siyaset”, (Çev.: B. B. Özipek, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla ve H. Y. Başdemir), Ankara: Adres Yayınları.
- İlhan, S. (1971). “Jeopolitikten Taktiğe”, İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.
- İlhan, S. (1999). “Dünya Yeniden Kuruluyor İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İlhan, S. (2003),” Jeopolitik Duyarlılık”, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kafkasyalı, M. S., (2012). “Orta Asya’da Güç ve Zihniyet”, Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, (Ed.: M. Savaş Kafkasyalı), SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara
- Kazansev, A., 2008. “BolÇaya igra s neizvestnımi pravilami: mirovaya politika i Sentralnaya Aziya” (Kuralları belli olmayan büyük oyun: dünya politikası ve Orta Asya) (Birinci baskı). Moskova: Fond Naslediya Evraziyi Yayınları.
- Keyman, E. F. (2006). “Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 3(9), ss. 1-20.
- Kort, M., (2004). “Nations in Transition: Central Asian Republics”, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, New York.
- Kurat, A. N. (2010). “Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar”, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kürkçü, D. D., (2013). “Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication–TOJDAC, 3(2): 1-11.
- Kydyrli, D.(2016), “Medeniyetler Diyaloğu İnşasında İpek Yolunun Önemi”, Yükselen İpek Yolu 2.Cilt, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, ss. 89-103.

- Lloyd, S.J., (1997). "Land-locked Central Asia: Implications for the future", *Geopolitics and International Boundaries*, vol. 2, ss. 97-133.
- Mackinder, H. J., (1904). "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, 23(4), ss. 421-437.
- Mughees A., Rubab M., & Akram S., (2015). "Geo-Strategic Analysis Of Central Asia And Interests Of Pakistan", *Grassroots*, 2(49), ss.144-151.
- Nakip, M., (2012). "Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya", Ankara-Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, SFN Yayıncılık, Ankara, 600s.
- Ovalı, Serap. (2008). "Traceca Projesi ve Türkiye", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(1), www.kenancelik.com/documents/iiid9SERAP_OVALI.pdf.
- Özdemir, H. (2006). "Küreselleşme Avrupa Birliği ve Türkiye Üçgeninde Kimlik Parçalanması ve Kimlik Yönetişimi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(9), ss. 173-203.
- Pamuk, B. (2007), "İpek Yolu Ticareti ve Erzurum", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22(2), ss.125-143.
- Rosenau, J., (1990). "Turbulence in world politics: a theory of change and continuity", New York, London (etc.), Harvester Wheatsheaf, 1990, 480s.
- Sandıklı, A. (2015). "Jeopolitik ve Türkiye Riskler ve Fırsatlar", *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Bilgesam Yayınları*, İstanbul.
- Savran, S. (2008). "Kod Adı Küreselleşme 21.Yüzyılda Emperyalizm", İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.
- Sezgin, E. & Yılmaz, S. (1965), "Jeopolitik", İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.
- Shirk, S. L. (2007). "China Fragile Superpower", Oxford Press.
- Tanrısever, O., (2004). "Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İş Birliği Arayışlarında Rusya Faktörü", (Der.: E. Efeğil, P. Akçalı ve E. H. Kılıçbeyli) *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Taylor, P.J., (1993). "Geopolitical world orders" in *Political Geography of the Twentieth Century. A Global Analysis*, edited by Peter J. Taylor, London, Belhaven Press.
- Toprak, A. (2008), "Doğu-Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu (Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)" Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Waugh, D. C. & Toner, E. (2013). "The Silk Roads in History" <https://www.penn.museum/documents/publications/expedition/PDFs/52-3/waugh.pdf> (25.02.2019).
- Yeşiltaş, M. & Durgun, S. (2015), *Coğrafya ve Jeopolitiği Tartışmak: Eleştirel Bir Değerlendirme, Türkiye Dünyanın Neresinde? Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar*, (Der.: M. Yeşiltaş, S. Durgun ve P. Bilgin), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yıldıran, M. (2010), "Türkiye'nin Hayat Alanındaki Dış Ticaret Stratejisi: Doğudan Yükselen Pazarlar ve Yeni Yönelimlerin Ekonomi Politikası", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), ss.313-338.
- Yıldıran, M. (2013). *İpek Yolu Ekonomileri Türkiye İçin Alternatif Vizyon*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Yıldızdağ, C. (2005), "VII.-X. YY.'larda İpek Yolu Ticaretinin Türk Tarihine Etkileri", *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.